

УДК 811.161.2'2(091)

ГІРНЯК Світлана – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Львівська область, 82100, Україна (s.girnjak10@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7264-0312>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2026.66.4>

Бібліографічний опис статті: Гірняк, С. (2026). Дихотомія мова – мовлення у лінгвістичній парадигмі: історичний і функційний аспекти. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 66, 37–45, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2026.66.4>

ДИХОТОМІЯ МОВА – МОВЛЕННЯ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ: ІСТОРИЧНИЙ І ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. У статті досліджено дихотомію «мова – мовлення» як одну з ключових проблем сучасної мовознавчої парадигми в історичному та функціональному аспектах. Теоретичною базою роботи стали ідеї таких визначних лінгвістів, як Фердинанд де Соссюр, Вільгельм фон Гумбольдт, Олександр Потебня й ін., які приділяли особливу увагу соціальній природі мови, її зв'язку з мисленням та культурно-духовним розвитком народу. Схарактеризовано закономірності розвитку поглядів на зв'язок між мовою і мовленням в дослідженнях сучасних учених, як-от: Ф. Бацевича, А. Загнітка, Ю. Карпенка, М. Кочергана тощо.

Підтверджено думку про те, що мова є не тільки засобом комунікації, а й важливим чинником національної ідентичності та носієм культурно-історичного досвіду. Вона функціонує в тісному взаємозв'язку з суспільством, відображаючи його соціальну структуру та ціннісні орієнтації, тоді як мовлення постає як індивідуальна реалізація мовної системи в конкретних комунікативних ситуаціях. Важливо, що взаємодія мови й мовлення має динамічний характер і зумовлює розвиток як мовної системи, так і мовної поведінки носіїв.

Мова – це історично сформований продукт суспільних сил, який акумулює духовний досвід народу, тоді як мовлення втілює особисте світобачення кожного індивіда. Різноманітність мов відіграє ключову роль у розвитку загальнолюдської думки, оскільки кожна мова є унікальним способом відображення картини світу. Отримані результати допомагають глибше усвідомити взаємозв'язок між мовою та мовленням, їхню роль у формуванні індивідуальної особистості та суспільства загалом. Вони також окреслюють можливі напрями подальших лінгвістичних досліджень у контексті сучасних суспільних трансформацій.

Ключові слова: мова, мовлення, мовленнєва діяльність, історія мови, функціонування мови, система мови, лінгвістика.

HIRNIAK Svitlana – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor at the Department of Fundamental Disciplines of Primary Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, 82100, Ukraine (s.girnjak10@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7264-0312>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2026.66.4>

To cite this article: Hirniak, S. (2021). Dykhotomiia mova – movlennia u lnhvistychnii paradyhmi: istorychnyi i funksiionalnyi aspekty [The «language – speech» dichotomy in the linguistic paradigm: historical and functional aspects]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia “Filolohiia” – Problems of Humanities. “Philology”*

© ГІРНЯК Світлана, 2026

Стаття поширюється
на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)

Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 66, 37–45, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2026.66.4> [in Ukrainian].

THE «LANGUAGE – SPEECH» DICHOTOMY IN THE LINGUISTIC PARADIGM: HISTORICAL AND FUNCTIONAL ASPECTS

Summary. This article examines the «language–speech» dichotomy as one of the key issues within the contemporary linguistic paradigm, from both historical and functional perspectives. The theoretical basis of the work is drawn from the ideas of such eminent linguists as Ferdinand de Saussure, Wilhelm von Humboldt, Oleksandr Potebnia and others, who paid particular attention to the social nature of language, its connection with thought and the cultural and spiritual development of a people. The paper outlines the patterns of development in views on the connection between language and speech in the research of contemporary scholars, such as F. Batsievich, Y. Karpenko, M. Kocherghan, and others.

Linguists note that language serves not only as a means of communication but also as an important factor in national identity and a vehicle for cultural and historical experience. It functions in close interrelation with society, reflecting its social structure and value orientations, whilst speech emerges as the individual realisation of the linguistic system in specific communicative situations. It is important that the interaction between language and speech is dynamic in nature and determines the development of both the linguistic system and the linguistic behaviour of its speakers.

Language is a historically shaped product of social forces that encapsulates a people's spiritual experience, whilst speech embodies each individual's personal worldview. Linguistic diversity plays a key role in the development of universal human thought, as each language is a unique way of reflecting the world. The findings provide a deeper understanding of the interconnection between language and speech, and their role in shaping the individual personality and society as a whole. They also outline possible directions for further linguistic research in the context of contemporary social transformations.

Key words: language, speech, speech activity, history of language, functioning of language, language system, linguistics.

Постановка проблеми. Дослідження фундаментальної опозиції «мова – мовлення» залишається одним із пріоритетних завдань сучасного теоретичного мовознавства, оскільки саме ця дихотомія формує засадничі підходи до осмислення природи мовних явищ, механізмів комунікації та принципів функціонування мовної системи в соціумі. Особливої уваги потребує історичний аспект аналізу понять «мова – мовлення», який дає змогу простежити трансформацію наукових поглядів від класичних структурних парадигм до сучасних міждисциплінарних моделей. Комплексне дослідження дихотомії «мова – мовлення» в її історичному та функційному аспектах сприяє поглибленню теоретичних засад мовознавства та відкриває нові можливості для комплексного аналізу мовної діяльності як цілісного та багатогранного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти аналізу дихотомії «мова – мовлення» висвітлено в розвідках

мовознавців минулого, зокрема В. фон Гумбольдта, Я. Бодуена де Куртене, Ф. де Сосюра, Г. Штейнталя, А. Мартіне, Е. Гроссе, О. Потебні й інших, а також у дослідженнях сучасних українських мовознавців, серед яких Ф. Бацевич, Ю. Карпенко, М. Кочерган та ін. У них по-різному розглянуто й проаналізовано взаємозв'язок між мовою та мовленням і їхній вплив на мовленнєву практику (діяльність) носіїв мови.

Актуальність дослідження дихотомії «мова – мовлення» зумовлена її фундаментальним значенням для розвитку сучасної лінгвістичної науки та суміжних галузей знання. У контексті переорієнтації мовознавства на антропоцентричну парадигму зростає інтерес до вивчення мовної діяльності як інтегративного феномену, що поєднує системні властивості мови та індивідуально-комунікативні характеристики мовлення. Актуальність теми посилена міждисциплінарним характером проблеми, оскільки дихотомія «мова – мовлення» перебуває в центрі уваги

не тільки лінгвістики, а й психології, соціології, когнітології та теорії комунікації. Її дослідження сприяє глибшому розумінню механізмів породження, сприйняття й інтерпретації мовлення, а також ролі мовної особистості в цих процесах. Водночас звернення до історичного аспекту проблеми дає змогу систематизувати наукові підходи до розмежування понять «мова і мовлення», окреслити їхню еволюцію, визначити перспективи подальших досліджень. Функційний аспект забезпечує можливість аналізу реальної мовленнєвої практики, що має важливе значення для прикладних галузей, зокрема методики навчання мов, культури мовлення та комунікативної підготовки особистості.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз підходів до вивчення дихотомії «мова – мовлення» в історичній ретроспективі, з'ясувати закономірності функціонування названих понять на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки та встановити характер взаємозв'язку між ними.

Завдання: проаналізувати стан розробленості проблеми дихотомії «мова – мовлення» в зарубіжному та вітчизняному мовознавстві; узагальнити основні теоретичні підходи до трактування понять «мова» і «мовлення» в різні історичні періоди розвитку лінгвістичної думки; простежити еволюцію наукових уявлень про дихотомію «мова – мовлення» в історичній ретроспективі; визначити особливості функціонування понять «мова» і «мовлення» на сучасному етапі розвитку мовознавчої науки.

Виклад матеріалу. Мову як структуру й об'єкт дослідження аналізовано вже в найдавніших пам'ятках, зокрема в давньоіндійських Ведах. Вагомим етапом у розвитку лінгвістичної думки стала праця Паніні (IV ст. до н. е.), у якій систематизовано фонетичний і морфологічний лад санскриту. Питання природи мови також перебували в центрі уваги античних мислителів, як-от: Геракліта, Платона й Арістотеля. Значний внесок у диференціацію цих понять зробили Е. Бюйссанс, Е. Бенвеніст, В. фон Гумбольдт, А. Гардинер, Р. Декарт, Я. Бодуен де Куртене, Е. Косеріу, Г. Пауль, А. Саше, Ф. де Сосюр, Ф. де Фінк, Н. Хомський, А. Шлейхер, Г. Штейнталь та інші, а також українські мовознавці –

Н. Бабич, Ф. Бацевич, А. Загнітко, Ю. Карпенко, М. Кочерган, О. Потебня, С. Семчинський тощо. Загалом можна зазначити, що активізація духовного життя в будь-якій країні світу завжди супроводжувана підвищеним інтересом до мови та з'явою ґрунтовних досліджень, приурочених цьому феномену. Найбільший розквіт наукової думки щодо понять «мова» і «мовлення» припадає на XIX–XX ст. Особливе значення мають концептуальні положення В. фон Гумбольдта, який уперше інтерпретував мовленнєву діяльність як кореляцію двох взаємозумовлених процесів – формування думки та її звукового вираження, та О. Потебні, який інтерпретував мову не просто як статичний засіб вираження готової думки, а як динамічний процес її створення. Ученого слушно вважають основоположником психологічного напрямку в українському мовознавстві. Вагомим є внесок Ф. де Сосюра, який теоретично обґрунтував розмежування понять *мова* (*langue*), *мовлення* (*parole*) і *лінгвальна діяльність* (*language*), що послугувало фундаментом структуралістського підходу в лінгвістиці.

Уперше акцентував увагу на розмежуванні понять «мова» і «мовлення» В. фон Гумбольдт. Учений уважав, що в «дійсності мова завжди розвивається тільки в суспільстві і людина розуміє себе настільки, наскільки досвідом установлено, що її слова зрозумілі іншим. <...> Мова як маса всього витвореного мовленням не одне й те ж, що саме мовлення в устах народу <...> в неупорядкованому хаосі слів і правил, який ми звичайно називаємо мовою, наявні тільки окремі елементи, відтворювані – й притому неповно – мовленнєвою діяльністю, щоб можна було пізнати суть живого мовлення і створити адекватну картину живої мови. <...> Але мова не є довільним творінням окремої людини, а завжди належить усьому народу; наступні покоління отримують її від минулих поколінь» (Цит. за Гірняк, 2011, с. 19).

На думку В. фон Гумбольдта, мова постає як своєрідний світ, що перебуває на перетині зовнішньої дійсності та внутрішнього світу людини. Учений підкреслював, що мова за своєю сутністю відмінна від поодиноких актів мовленнєвої діяльності, спираючись на поняття «мовної здатності»,

яка є ключовою у процесі опанування мови, зокрема в ранньому дитинстві. Концепція розвитку мовленнєвої здатності пояснює не лише можливість двомовності, але й потенціал удосконалення мовної системи в індивідуальній свідомості її носія. Особливо важливим для В. фон Гумбольдта було з'ясувати співвідношення індивідуального і соціального аспектів у мовленнєвій діяльності. Він стверджував, що навіть найпростіші прояви мовленнєвої комунікації є інтеграцією особистісного досвіду і загальнолюдської природи. Вчений уперше розглянув сутність мовленнєвої діяльності як динамічну взаємодію двох взаємопов'язаних процесів, які доповнюють один одного. Один із них полягає у фазах формування мовлення: формулюванні думки та її шифруванні в звукову форму. Другий, протилежний за своїм напрямом, охоплює процес дешифрування почутого і подальшу реконструкцію змісту думки, що спирається на знання мови й особистий досвід. Лінгвіст уважав, що вплив мови на людину настільки вагомий, що вона (мова) значною мірою формує її спосіб мислення.

Німецький учений Г. Штейнталь, основоположник психологізму в мовознавстві, розрізняв три основні аспекти мови. Перший – це здатність говорити (вроджена якість людини); другий – мовний матеріал, зокрема лексичний запас і граматичний лад кожної конкретної мови; третій – мовлення як процес (говоріння), тобто певну діяльність, пов'язану зі застосуванням мовного матеріалу під час комунікації. З огляду на це, мова для Г. Штейнтала постає як сукупність мовного матеріалу, характерного для того чи того народу.

Визначні лінгвісти XIX століття, серед яких Я. Бодуен де Куртене, Ф. де Фінк, Г. Пауль й ін., у своїх дослідженнях звертали увагу на протиставлення *узального* й *індивідуального, психічного і фізичного*, а відтак і на розмежування понять «мова» і «мовлення». Проте саме Ф. де Сосюр систематизував це розрізнення й теоретично обґрунтував його та поклав дихотомію «мова – мовлення» в основу власної загальнолінгвістичної теорії.

1916 року побачила світ праця Ф. де Сосюра «Курс загальної лінгвістики», що стала інтелектуальною подією в історії мовознавства, оскільки започаткувала нову

наукову парадигму – структуралістську – і суттєво змінила підходи до вивчення мови від окреслення словесного знака, що вплинуло на розвиток семіотики, взаємодії мовних елементів, розрізнення понять «мова» та «мовлення» (*langue i parole*) до чіткого розмежування синхронічного і діяхронічного підходів у дослідженні мовних явищ (Сосюр, 1998).

За Ф. де Сосюром, мова й мовлення взаємопов'язані, однак вони різняться ключовими характеристиками. Мова, на його думку, є явищем загальним і колективним, тоді як мовлення – специфічним й індивідуальним. Мова представляє абстрактну систему, а мовлення виражає її конкретну реалізацію. Перша характеризується статичністю і постійністю, друга – динамічністю та змінністю. Водночас поняття мова трактовано як потенційний феномен, тоді як мовлення – як його практичне втілення. Мова є суспільною системою, а мовлення слугує проявом індивідуальної діяльності.

Навіть базові одиниці цих явищ різняться: у мові є фонемі, а в мовленні – звуки; перша конструює абстрактну модель речення, тоді як друга пропонує конкретне висловлення. Отже, концепція Ф. де Сосюра забезпечує чітке розуміння відмінностей між цими основоположними лінгвістичними категоріями (Сосюр, 1998).

Ф. де Сосюр наголошує, що доречно розрізняти поняття «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність» і зауважує, що «поняття мови не збігається з поняттям мовної діяльності: мова – це лише певна її частина, щоправда, найважливіша» (Сосюр, 1998, с. 20) і додає: «Відокремлюючи мову від мовлення, ми тим самим відділяємо: 1) суспільне від індивідуального; 2) істотне від другорядного та більш чи менш випадкового. Мова – це не діяльність мовця, це готовий продукт, пасивно засвоєний індивідом; мова ніколи не передбачає попередньої рефлексії, а свідомо в ній здійснюється лише класифікаційна діяльність» (Сосюр, 1998, с. 26).

Отож мовленнєва діяльність охоплює все, що стосується спілкування між людьми. Це сукупність мисленнєвих і мовленнєвих процесів, реалізованих за допомогою мови.

Мовлення (за Ф. де Сосюром) – «це процес, дія, діяльність; це явище психофізичне,

індивідуальне, несистемне, активне, реальне, нестійке, однократне, діахронічне, побічне» (Кочерган, 1999, с. 49). Вчений уважав, що «саме завдяки мовленню мова зазнає розвитку: наші мовні навички змінюються від вражень, отриманих під час слухання інших. Отже, існує взаємозалежність між мовою та мовленням: мова – це водночас і знаряддя, і продукт мовлення. Однак усе це не заважає мові та мовленню бути двома цілком різними речами» (Сосюр, 1998, с. 32).

Послідовники Ф. де Сосюра по-іншому трактували зміст і значення дихотомії «мова – мовлення». Так, Н. Хомський уживає терміни «компетенція – виконання», переносючи акцент із соціального аспекту мови на когнітивний і психологічний, де *компетенція* (competence) – це ідеальне (імпліцитне) знання мовної системи (правил граматики, синтаксису), яким володіє носій мови. Це внутрішня, потенційна здатність людини генерувати речення, а *виконання* (performance) – це фактичне використання мови в реальних ситуаціях спілкування. Воно може бути недосконалим через зовнішні чинники (пам'ять, емоційний стан), а тому не завжди є релевантним відображенням внутрішньої компетенції.

Бельгійський лінгвіст Е. Бюйссанс, прагнучи подолати певну статичність сосюрівської моделі, запропонував замість бінарної опозиції тричленну структуру: «мова – дискурс – мовлення». У цій системі *мова* (langue) – це певний абстрактний код, *дискурс* (discours) – сукупність закономірностей, за якими будується комунікативний акт у конкретному соціокультурному контексті, та *мовлення* (parole) – безпосередній, індивідуальний акт реалізації мови.

Розвиток цих ідей призвів до з'яви різних тлумачень мови і мовлення та до виникнення розбіжностей в оцінці сумісності мови і мовлення. Такі вчені, як А. Гардинер, Е. Бенвеніст і Н. Хомський інтерпретували *мову* і *мовлення* як дещо різні, подекуди несумісні явища.

Натомість А. Саше, Е. Косеріу та представники Празької лінгвістичної школи наголошували на діалектичній єдності та взаємозалежності між цими поняттями, розглядаючи мову виключно у взаємозв'язку з її мовленнєвою реалізацією.

А. Мартіне стверджував, що «мова – це здатність сказати все» й акцентував увагу на її безмежному виражальному потенціалі, зокрема довів, що мова здатна створювати нескінченну кількість висловлювань, вона дає змогу передавати конкретні факти, абстрактні ідеї, емоції, фантазії тощо (Цит. за Бацевич, 2004, с. 31).

Німецький лінгвіст Е. Гроссе вважає, що комунікація є акцією спілкування за допомогою знаків (мовних і немовних). Охоплюючи перцептивний, інтерактивний і мовленнєвий складники, комунікація постає найважливішим чинником соціальної організації суспільства, обов'язковим елементом щоденного життя кожної людини.

В історії лінгвістичної думки особливе місце посідає психологічний напрям, найяскравішим представником якого в українському мовознавстві є О. Потебня. Його теоретичні напрацювання послугували фундаментом для розуміння мови не як статичного інвентарю знаків, а як безперервної інтелектуальної діяльності індивіда. Учений уважав, що мова – це інструмент формування думки. Одна з фундаментальних засад системи мислення лінгвіста – ідея мови як пізнавальної діяльності. О. Потебня наголошував, що мова є не тільки засобом вираження вже готової, сформованої думки, а безпосереднім інструментом її створення.

І. Фізер слушно зазначає: «Одна із фундаментальних засад системи мислення Потебні – це ідея мови як пізнавальної діяльності: «мова не є засобом вираження готової думки, а її створення; вона не відображає світоспоглядання, яке склалося, а діяльність, яка його складає» (Фізер, 1996, с. 23). У концепції вченого «мова в її постійному змінюванні полісемантична і тому багатофункціональна» (Фізер, 1996, с. 24). О. Потебня стверджує: «Мова є <...> умовою прогресу народів, <...> є органом думки окремої особи. Без слова людина залишилась б дикуном серед найвитонченіших творів мистецтва <...> Одне тільки слово <...> відноситься до всіх інших засобів прогресу <...> як перший і основний» (Потебня, 1996, с. 39).

Мова не просто відображає світоспоглядання, яке вже склалося в суспільстві чи в індивіда; вона є самою діяльністю, що

це світоспоглядання формує. Отже, через мову відбувається активний процес пізнання і структурування навколишньої дійсності. У концепції вченого мова постійно змінюється, саме завдяки цій динамічності вона є полісемантичною (багатозначною) і, як наслідок, багатофункційною. Водночас мова постає як засіб самоідентифікації, де особистість впливає на розвиток мови народу, тоді як мова детермінує розвиток соціокультурних рис нації. «Мова не є засобом вираження готової думки, а її створення; вона не відображає світоспоглядання, яке склалося, а діяльність, яка його складає» – цей вислів О. Потебні найточніше описує психолінгвістичну природу людського спілкування (Цит. за Фізер, 1996, с. 23).

Ідеї О. Потебні про творчу природу мови логічно перегукуються з пізнішими дослідженнями мовленнєвої діяльності. Сучасне розуміння мовлення як «мови в дії» та «знаряддя діяльності» значною мірою спирається на потєбнянську тезу про первинність внутрішнього процесу мислетворення над зовнішньою формою. На сучасному етапі розвитку шкільництва цей підхід інтегрований у державні освітні стандарти, де мовленнєва змістова лінія є провідною у процесі вивчення мови.

Сьогодні, оскільки ми маємо два об'єкти дослідження (*мову і мовлення*) їх повинні вивчати і вивчають дві різні науки: *лінгвістика мови і лінгвістика мовлення*, або, як ми її нині називаємо з легкої руки Флорія Бацевича, – *комунікативна лінгвістика*.

Ф. Бацевич у підручнику «Основи комунікативної лінгвістики» пропонує таке змістове наповнення термінів *мова, мовлення і мовленнєва діяльність*: «**Мова** – 1. Один із модусів існування людської мови (поряд з мовленням і комунікацією). 2. Комунікативний код – мова або її різновиди (діалект, сленг, стиль тощо), а також немовні засоби (паралінгвальні, інтонаційні тощо), які використовують учасники комунікативного акту. **Мовлення** – 1. Один із модусів існування людської мови (поряд з мовою і комунікацією). 2. Індивідуальний акт говоріння або письма, який має усну, писемну або друковану форму вияву. 3. Постійно повторюваний процес спілкування однією мовою, тоді як **мовленнєва діяльність** – це спеціалізо-

ване вживання мовлення в процесах взаємодії між людьми; частковий випадок діяльності спілкування із застосуванням мовного коду» (Бацевич, 2004, с. 331, 327, 323).

Український мовознавець, що відомий студентам-філологам як автор підручників «Вступ до мовознавства» і «Загальне мовознавство», М. Кочерган зауважує, що поглиблене вивчення мовного феномену змусило лінгвістів виокремити принаймні два ключових аспекти: саму мову і мовлення [Кочерган 1999; Кочерган, 2000].

Загальноновизнано, що мова – це засіб пізнання, спілкування та обміну знаннями про навколишній світ. Вона становить одну з ключових ознак сучасної нації. Створена людьми, мова постійно розвивається і вдосконалюється, а її основне призначення – забезпечувати міжособистісну взаємодію й бути засобом збереження та передачі знань. Слово «мова» – багатозначне: «**Мова**, и, ж. 1. Здатність людини говорити, висловлювати свої думки; 2. Сукупність загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків, словесних і граматичних засобів для формування і формулювання мислення та спілкування. 3. Мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити. 4. Те, що говорять, чий-небудь слова, вислови (Словник, IV, 1972, с. 768).

«Оскільки мова складається з сукупності різного роду одиниць, то її можна визначити як систему фонетичних, лексичних і граматичних засобів. <...> Для мови характерні безперервний розвиток, тісний зв'язок з мисленням, здатність виразити будь-яку інформацію. Мова має велике значення для людини, оскільки забезпечує її потреби в обміні інформацією, спілкуванні, пізнанні світу. Усе пізнане набуває мовного вираження, закріплюється в мові і завдяки цьому не забувається, залишаючись серед здобутків людства. Без мови суспільство не могло б існувати», – стверджує Ю. Карпенко (Карпенко, 2006, с. 8–9). Мовлення, на його думку, – це «процес використання мови, практична реалізація її одиниць, зв'язків, між ними, правил поєднання та функціонування мовних одиниць. Терміном “мовлення” прийнято позначати як сам процес говоріння і сприйняття (акт мовлення) чи сукупність таких процесів (мовленнєву діяльність), так і результат про-

цесу говоріння, тобто усний чи письмовий текст» (Карпенко, 2006, с. 59).

Як характерна тільки для людства форма комунікації, мова одночасно належить і суспільству, і окремому індивідуумові. У кожному з цих контекстів вона є продуктом історичного розвитку суспільства, яке накопичує й адаптує здобутки попередніх етапів мовного буття. Згідно з концепцією Н. Бабич, мова має багатогранну природу і функціональне значення. Дослідниця зазначає: «Мова – це:

1) універсальний засіб навчання та виховання людини;

2) енциклопедія людського досвіду;

3) першооснова нагромадження культурних цінностей, засіб вираження змісту культури, спосіб введення окремої людини в процес суспільного культурного розвитку;

4) один з компонентів духовної культури суспільства;

5) засіб координації усіх виробничих процесів;

6) функціонуюча система, нерозривно пов'язана з усіма галузями суспільного життя» (Бабич, 1990, с. 12).

Мовлення, у своїй сутності, є частковим й індивідуалізованим проявом мови. Воно є однією з численних форм втілення її загальної системи, реалізованих через мовленнєві акти окремих індивідів у різноманітних життєвих умовах. Основна мета мовлення – використання мовної структури для передачі конкретних думок і смислів. О. Мельничук в енциклопедії «Українська мова» зазначає: «Мовлення – процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв мови. <...> В сучасній лінгвістиці поняття мовлення слідом за Ф. де Соссюром розглядається в протиставленні поняттю мови, під якою при цьому розуміється мовна система як упорядкована сукупність структурних *одиниць мови* – фонем, слів, граматичних форм, синтаксичних схем, словосполучень і речень» (Мельничук, 2004, с. 356).

Отож мовлення – це практичне застосування мови в конкретних умовах із заздалегідь визначеною метою. Воно є діяльністю, реалізованою через мову, і водночас особливим проявом психічної активності. І мова, і мовлення мають поліфункційну природу. Однак

мову зазвичай розглядають як інструмент або засіб, а мовлення – як процес. Саме з цього погляду виникли спроби окреслити різницю між предметом і об'єктом лінгвістики: предметом мовознавства вважають мову, тоді як його об'єктом – мовлення або процес мовленнєвої діяльності. Однак розрізнення понять «мова» і «мовлення» залишається дискусійним, оскільки різні дослідники вкладають у ці терміни неоднозначні трактування.

У сучасному мовознавстві поняття «мова» і «мовлення» досі сприймаються як діалектична єдність, у якій ці елементи одночасно і взаємопротиставлені, і взаємозумовлені. На думку М. Кочергана, для правильного розуміння співвідношення між мовою і мовленням варто враховувати три основні підходи до аналізу досліджуваного явища: гносеологічний (філософський), онтологічний (за своєю сутністю лінгвістичний) і прагматичний (цільовий). Спираючись на положення М. Кочергана, пропонуємо таку систему розрізнення понять «мова» і «мовлення»:

– **мова** – це явище реальне, психічне, загальне, абстрактне, ідеальне, стабільне, загальноприйняте, соціальне, має ієрархічну організацію елементів, завершеність (система мови). З історичного погляду мова вторинна, а зі сучасного / синхронного – первинна. Мовні одиниці: фонема, морфема, лексема, речення тощо. Мова виявляється, об'єктивується в мовленні; реалізуючись у мовленні, мова виконує своє комунікативне призначення. Мовлення вводить мову в контекст уживання;

– **мовлення** явище реальне, психофізичне, психофізіологічне явище, окреме, конкретне, матеріальне, okazionale, випадкове, унікальне, рухливе, індивідуальне, розгортається в часі та реалізується в просторі, безкінечне, первинне (з історичного погляду) і вторинне (з сучасного / синхронного). Мовленнєві одиниці: звук, морф, слово, висловлення (фраза), смисл. Тільки мовленнєві одиниці – склади, такти, фонетичні синтагми, надфразні єдності. Мовлення індивідуальне за виконанням, воно завжди належить певній конкретній особі, тобто має автора.

Отже, мова реалізується в мовленні, а мовлення формує і живить мову. Мова не існує без мовлення, і мовлення не існує без мови – одне без одного вони мертві. Мова (в

широкому розумінні) існує тільки цілісно; у ній переплітаються суспільне й індивідуальне, загальне й конкретне, ідеальне й матеріальне. Розмежування мови і мовлення є корисним як у теоретичному, так і в практичному аспектах (Карпенко, 2006, с. 55–59).

Висновки. Проведений аналіз дає змогу констатувати: *мова* – це система систем (фонетичної, лексичної, граматичної тощо), тоді як *мовлення* – це мова в дії, що є одночасно інструментом діяльності й самою діяльністю; *мовленнєву діяльність* розглядають як процеси говоріння та розуміння, зумовлені мовленнєвою організацією людини й реалізовані через індивідуальне застосування мовної системи індивіда. Тож кожен мовець, прямо чи опосередковано, через свою мовленнєву

практику (діяльність) впливає на формування мовних норм.

Варто підкреслити актуальність сосюрівської дихотомії «*мова і мовлення*», зокрема для викладачів мови та методистів. Вибір методики навчання залежить від мети: чи ми навчаємо власне мови, чи її практичного використання в мовленні, отожд можемо йти від мовних моделей до їх реалізації у мовленні чи навпаки. Мова як засіб самоідентифікації особистості, впливає на її розвиток, тоді як особистість впливає на еволюцію мови народу та формування його соціокультурних характеристик.

Вивчення взаємозв'язку між мовленнєвою діяльністю, мовленням і формуванням мовних норм – надзвичайно актуальна тема для подальших досліджень у цій царині.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабич Н. Д.** Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 230 с.
- Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
- Гіряк С. П.** До питання про розмежування та взаємозв'язок понять «мова», «мовлення» і «мовленнєва діяльність». *Проблеми гуманітарних наук : Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / Ред. кол. Т. Біленко (головний редактор), М. Федурко, П. Мацьків та ін. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. Випуск двадцять шостий. Філологія. С. 11–33.
- Дорошенко С. І., Дудик П. С.** Вступ до мовознавства. Київ : Вища школа, 1974. С. 24–44. 294 с.
- Загнітко А.** Сучасні лінгвістичні теорії : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 338 с.
- Карпенко Ю. О.** Вступ до мовознавства : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 336 с.
- Кочерган М. П.** Загальне мовознавство : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 1999. 288 с.
- Кочерган М. П.** Вступ до мовознавства : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2000. 368 с.
- Мельничук О.** Мовлення. *Українська мова : Енциклопедія* / Редколегія Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ, 2004. С. 356–357.
- Семчинський С. В.** Загальне мовознавство. Київ : Вища школа, 1988. 328 с.
- Потебня О.** Думка й мова (фрагменти). Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 25–40.
- Словник української мови в 11 томах** / За ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка. Т. 4, 1973. С. 768–780.
- Сосюр Ф.** Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ : Основи, 1998. 324 с.
- Фізер І.** Психолінгвістична теорія Олександра Потебні. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. Марії Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 23–24.

REFERENCES

- Bilodid, I. K.** (Ed.). (1973). *Slovyk ukrainskoi movy* [The Ukrainian Language Dictionary] (Vols. 1–11; Vol. 4), (pp. 768–780). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Babych, N. D.** (1990). *Osnovy kul'tury movlennya* [Fundamentals of Speech Culture]. L'viv: Svit [in Ukrainian].
- Batsevych, F. S.** (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: Pidruchnyk* [Fundamentals of Communicative Linguistics: A Textbook]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Fizer, I.** (1996). *Psykholingvistychna teoriia Oleksandra Potebni. Slovo. In M. Zubruts'ka (Ed.), Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky KhKh st. – Word. Sign. Discourse. An Anthology of 20th-Century Literary Criticism* (pp. 23–24). Lviv: Litopys [in Ukrainian].

- Hirniak, S. P.** (2011). Do pytannia pro rozmezhuvannia ta vzaiemozviazok poniat «mova», «movlennia» i «movlennieva diialnist» [On the distinction between and the relationship among the concepts of ‘language’, ‘speech’ and ‘speech activity’]. In T. Bilenko (Editor-in-Chief), M. Fedurko, P. Matskiv etc. (Editorial Board Members), *Problemy humanitarnykh nauk: Naukovi zapysky Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohiia – Problems of the Humanities: Scientific Notes of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Philology* (Issue 26), (pp. 11–33). Drohobych: Redaktsiino-vydavnychy vidid DDPU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Doroshenko, S. I., Dudyk, P. S.** (1974). *Vstup do movoznavstva [Introduction to Linguistics]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
- Karpenko, Yu. O.** (2006). *Vstup do movoznavstva: pidruchnyk [Introduction to Linguistics]*. Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
- Kocherhan, M. P.** (1999). *Zahalne movoznavstvo: pidruchnyk [General Linguistics: A Textbook]*. Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
- Kocherhan, M. P.** (2000). *Vstup do movoznavstva: pidruchnyk [Introduction to Linguistics: A Handbook]*. Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].
- Melnychuk, O.** (2004). Movlennia. In V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, M. P. Ziabliuk etc. (Editorial Board), *Ukrainska mova: Entsyklopediia – The Ukrainian Language: An Encyclopaedia* (pp. 356–357). Kyiv [in Ukrainian].
- Semchynskyi, S. V.** (1988). *Zahalne movoznavstvo [General Linguistics]*. Kyiv: Vyscha shkola [in Ukrainian].
- Potebnia, O.** (1996). Dumka y mova (frahmenty) [Thought and Language. Fragments]. In M. Zubrytska (Ed.), *Slovo. Znak. Dyskurs. Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky KhKh st. – Word. Sign. Discourse. An Anthology of 20th-Century Literary Criticism* (pp. 25–40). Lviv: Litopys [in Ukrainian].
- Sosiur, F.** (1998). Korniiichuk, A., Tyshchenko, K. (Trans. from French.). *Kurs zahalnoi linhvistyky [General Linguistics Course]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Zahnitko, A. P.** (2006). *Suchasni linhvistychni teorii: Monohrafiia [Modern Linguistic Theories: A Monograph]*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 10.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026